Norman Károly

Közlemények a Darázsfészekből

Gustave Parsay: Napló du Nid de Frelon 3.

Disszidens

Élete közepén is túl leül az ember, eltöpreng az Út felett, amely neki adatik. Hogy mi is jelezné az élet közepét, az persze nem világos. Becsült átlag: jutna mindenkinek nyolcvan év, s akkor ez a közép 40 tájt érkezik el. A Költő rettentő szépségű szavai szerint:

Az ember végül homokos,
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.

Nem vagyok pszichoterapeuta, csak elképzelni tudom az Ő érzéseit, beágyazni, szabadon associer aux gondolatok, jobban érezzem. Efféle verseket az élet közepén ír az ember; de nem a tényleges közepén, hanem amikor úgy gondoljuk, ott vagyunk, hinnénk, annyi van még előttünk, amennyi mögöttünk, ideje a számvetésnek. Aki olvassa, az gondolja és érzi a Költő gondolatait. De hiszen a legtöbben utoljára iskolás korukban olvasnak verseket, éreznek életközepi bánatot kamaszként, micsoda visszás világ! Minden az, ami; és mindenről még töprengünk is, ami egy másik. Minden egyszerre ugyanaz, és egy másik.

Az öregségről par exemple, ami az és olyan, amilyen, még ha mindenkinek más is, a Société összerak egy zsibbasztó összefoglalást, amilyennek különféle célokból akarja, hogy mindenki tudja, öreg és fiatal. Amikor ezt teszi, akkor épp az élet közepén lévőként mélázik, ha ott van tényleg, ha sem. Nem a halál közelében lévők adnak regényesen vonzó neveket öregek otthonainak. E névadók között akadhat, aki maga is elhiszi.

„Arany alkony", effélék. Ezeken a boldog öregség volna értendő, amely a munkás élet jutalma a végére. Pedig akkor már minden napra jut halál, új öregbarátok tiszavirág életű együtteseiben, rosszabb esetben az összegyűjtött, kis pénz egészéért nyújtott, gonosz minőségű szolgáltatások közepette, hja, a profit. Ezek a hangulatos elnevezések úgy akarnak vonzani, mint az erdei tisztást sugalló „Öreg bükkfa" borozók egy büdös nagyváros dübörgő közepén, aztán akik a pincéből kimászva hazatántorognak, szellőztethetik a vizelet- és hányásszagot. Akik ezeket a neveket és mögöttük a képzeteket kitalálják üzleti haszonra, mindenkit becsapnának, ha az a mindenki azonos volna is azzal, akit sikerül csapdába

ejteni. De nem: csak önmagát csapja be az ivóba józanul betérő, ha nem tudja, hogy csak az elbódítására szolgál az idilli név, addig is. Az öreg is tudhatja, hogy erejük teljében, életük közepén járó üzleti vállalkozók kreálják az öregek otthonát paradicsomnak sugalló neveket, s csak annyi a paradicsom abból, amennyit a beköltözők magukkal visznek. Láttam házacskát, egész hosszú életében lakta és csinosította a darukezelő munkásnő, és a legvégén, amikor a rokonság – ésszerűen – nem akarta veszni hagyni az ingatlanértéket, elvitték a nénit a boldog öregek otthonába, irdatlan messzire, kéthavonta látásra, ahol végtelen sok pénzért kaphatott végtelen keveset, és ezt az aránytalanságot a legtöbb középkorú a tudata leghátsó udvarába száműzi. De majd elszámol ezzel, ha nem mindjárt, hát a végén. A házacskát már mások lakják, más virágok nőnek új ágyásokban, az erdei fenyők helyén. Hazug világ.

De én hiszem, hogy tényleg a közepén járok; nem mint az Öreg és Szilvia apja, a vége felé; nem is az első felében, mint Szilvia maga és a párja vagy akár Barbara; hanem inkább mint Kósza. Amivel tout d'abord, elsőben meg kell küzdenem, hogy leváljon a lelkemről, mint reve a kihűlt bugáról, az a stigma. A bűn nélküli bűnösség érzete. Nem csak sokakkal, hanem csaknem mindenkivel ezt játssza a társadalom ebben a Siralom Völgyében, hogy a minuscule biztonságért cserében, zokszó nélkül, viselje, akár észre se vegye a bilincseit. Már eltöprengtem, hazatértemkor, a szorongásomról: disszidens vagyok, nagyon csúnya szó, várna rám a büntetés? Még majd Barbarával is beszélnem kell arról, hogyan szabadulhatok a bűntudattól; ő Szilviába szerelmes, amit akkoriban, amikor én voltam fiatal, büntettek errefelé. Disszidens. Hogyan függ össze azzal, mi is vagyok én. Bűn-e, vagy az ellenkezője; amint Barbara érzése is bűn-e, avagy a legfölemelőbb emberi érzésnek – dulce et decorum est, amikor ilyenre jut a lélek – csak egy válfaja. Erről külön elmélkedem majd.

Lehet a kultúrtörténész menekülő, aki annyit már kapott a mai életből, amennyi erre készteti; de annyit még nem, hogy anarchistaként földadja a társadalmat, vagy öngyilkosként a maga életét, mint a Költő. A Jövőbe menekülni? Csak abból építkezhetünk, amink van. A legmerészebb fantazmagóriák is a múltban gyökereznek, a meglévőből építkeznek, mint az eleven növények a levegőből. Mindenki tudja, Verne látnok volt. De ágyúval lőtt embert a Holdba, Ciolkovszkij alig negyven évvel később már pontosan tudta, hogyan kell közlekedni az űrben, ehhez készen állt a fizika, csak efelé kellett térítenie a figyelmét. Ki-be, dús keverékké érett a közös lélegzet a repülésre, az űrutazásra, mélyet szippantott belőle mérnök, író és tudós. Leporolták Leonardo terveit. Még akkor sem magán-

vállalkozás a technikai vagy tudományos lépés, ha nagy nevek eltakarják a teremtő sokaságot. Korok szülnek eszméket. Ha menekültében a múltba temetkezne a történészi ambíció, ott találja magát a társadalom kellős közepén. A jelen: a történelem összege, frontfelülete a nem is egyszeresen összefüggő időben.

Kultúrtörténész: lehet positivement, tárgyilag kíváncsi mai társadalmi dolgok gyökerére.

Ilyen a kifejlett kultúrtörténész, hozzávéve, nem isolé, hanem szakmai aurában mozog, politizál. Minden történész a jelen harcosa, temetkezne a biztos múltba, a csörömpölésre néz az oldalára, ni, ott lóg a kard, és minden bizonytalan.

Bennünk van a múlt egészen, sehol máshol, jelen időben, ahogy már idéztem Hippo püspökét. Érkezik onnan, ahol még nincsen, száll azon át, amelynek hiányzik tartama, abba, ami már nem is létezik. Van mindenkor, ami volt.

Még lehet a lárva kultúrtörténész – átalakulása után – pillangó, röpdösve a Minden felett, beleszagolva egyik virágba is, másikba is, dölyfösen kidüllesztve a mellét, hogy mindent tud és mindenről a mérvadót, magát öntelten Reneszánsz Embernek képzelve – mint a journaliste hétköznapokon; persze a gyökerektől finnyásan távol. Ráébred, szégyenkezik.

Lehet mindez egyszerre is.

Lehet, hogy menekültem, éppenséggel volt rá okom, ezért-azért nem volt jó itt. Nagyon egyedül voltam. Nem politizáltam, nem szembesítettem magamra vett eszméket és alig ismert s végképp nem értett világot a mesterséges titkaival; csak annyit gondoltam, hogy másutt jobb, és a Másutt többet ígér, és volt erős, konkrét, sürgető ürügyem: Agobardus fészke. Hogy bűn-e disszidálni? Nem lehet abszolút bűn, ha akkor az volt, ma pedig ennek semmi jogi nyoma sincs. Akkor honnan a szorongás?

Azt, hogy mi bűn és mi nem, a közösség határozza meg, írja be az egyén elméjébe. Nem születik a génekkel. Már amikor elmentem, nem éltek a szüleim, nem ők programozták fel a világlátásomat, gyöngébb volt a gát a költözésem, emigrálásom útjában; de akkor is köztudott volt: disszidálni fél hazaárulás. Ha akkor bűn volt elmenni a jobbért: annak párja, hogy a rezsim cseréje után hőssé vált, világmegváltó harcossá, aki a saját ilyen-olyan érdekében egykor útra kelt s utóbb visszatért. Sokan vagyunk, magam is, akik elképedünk azon, a disszidálásunk milyen stigmával, milyen egyéb tételekkel, miféle politikai hitvilágokkal kapcsol össze. Nem voltam az akkori rendszer ellensége, épp ellenkezőleg: azt gondoltam, a világ összes rendszerei közül az igazságosabbak közé tartozott, csak vol-

tak történelmi hátrányai. Ha egy ilyen emigráns hazalátogat, akarata ellenére való, ha besorozzák ilyen-olyan zászlólengetésre.

Átfuthatnám persze a vándorlás törvénytörténetét. Ebbe az országba külön hivatalos engedély nélkül vándorolt be az a halom ember, akik utódai ma a lakosságot alkotják. Amint mindenhova máshova is. Aztán, fél évezred során, az emberek egy részét röghöz kötötték, nem is csak egyszerűen paraszti életmódot élő jobbágyként, hanem földesúrnak törvényileg, életre-halálra alávetett alattvalóként. E földön csikorgó helyi szokásjogok halmaza jegyében uralták, amiket egykor Werbőczy gyűjtött össze aztán és rendszerezett, a Tripartitumban. A Harmadik rész 25. Címében, a 2. paragrafusban áll, hogy „...mind e népségek (kivéve ezeket-azokat) eddigelé a szabadság amaz előjogával éltek, hogy, ha úgy akarták, szabadságukban állott, törvényes földbérük letétele és adósságaik kifizetése után lakóhelyeikről bármikor más, nekik inkább tetsző helyre költözniök, hogy majdan ott lakjanak". Történt azután, „hogy pártot ütöttek és bizonyos Székely György nevű leggonoszabb haramia vezérlete alatt az egész nemesség ellen az úgynevezett kurucz lázadásban váratlanul felkeltek és e miatt örök hűtlenség vétkébe estek: az elmúlt nyáron szabadságukat végkép elvesztvén, földesuraiknak föltétlen és örökös szolgaságába kerültek."

Ennyit itt Dózsa Györgyről.

Hogy egy jobbágy a középkorban röghöz volt kötve, s a modern munkás (nem is csak a szocialista rendszerekben) szintén nem költözködhetett szabadon, végképp nem az országhatárokon át, együtt azt jelentené, hogy a modern kor szolgasága alattvalónak lenni efféle viszonyok között? Igen, igen; az ember területlakó lény, de rabság őt hozzá is láncoltatni a lakhelyéhez. Többnyire mégis tűrik a jól nevelt tömegek. Ezer modern érv teszi érthetővé a törvénykezési rabláncra verést, a hadi-, ipari, nemzeti és egyéb titkok áramlása feletti felügyelettől az eszméknek a rezsimek számára nem kívánatos szembesülésén át az anyagi felelősség és nemzetközi bűnözés logisztikai vonzataiig, csempészet a kábítószerektől a fegyverekig, vámkerülés, miegymás. Embercsempészet. Az én születésem táján még titkos rendeletekben szabályozták a külföldi utazásokat, indoklás nélkül tagadhatták meg, ha kérte valaki, és kemény retorziók jártak az engedély nélküli, azaz illegális határátlépésekért. Vonaton szorongani bűntelenként is, ha jön a határőrség. Egy alapjában sikertelen rezsimbuktató forradalom nyomán átmenetileg még merevebb lett a röghöz kötő szigor. Szitokszóvá vált, fekete stigma volt a „disszidens".

Reménytelen, hosszú várakozás járt volna egy külföldre vágyó kutatónak, még ha szakmailag megfelelően be volt is ágyazva, kellő meghívást

kapott is. Ezer nehézséggel járt, valutaigénylések bürokráciájától más hivatali vegzatúrákig még az én emigrálásom idején is, annak ellenére, hogy a fokozatos enyhülés során – mint utóbb megtudtam – négy évvel a távozásom előtt már a politikai vezetés rendeletben mondta ki, hogy törvényes jognak tekinthető az utazáshoz való jog. Azt hittem akkor, jobban kell sietnem. Mégis: mindmáig bizonytalan érzületi tartalmú kifejezés a „disszidálás". Nem vizsgálódtam, érintettségem ellenére sem, ennek a hátterében, a „kultúrtörténetében"; de az elmémben sötétellnek életfogytig tartó börtönök, halálbüntetések, életeket kioltó fegyveres határőrizet, berlini fal. Egy komor korszak, amely talán elmúlt.

Inkább az foglalkoztat, hogy aki idegenbe távozik, akármely emelkedett céllal is, bármilyen okból kelt menekültében is, az életét két, diszjunkt részre szakítja. Szerencsés, ha az elhagyotthoz kevés kapcsolja; mégis életfogytig hordja a lelki terhét, és csak egyetlen, igazi menedéke van. Azzal visszatérhet újra, azzal megpróbálkozhat a kettő összekapcsolásával; a régebbi, a kezdeti idők titkainak a föltárásával, önmaga kiléte felőli tudása megszilárdításával. Azzal, és csak azzal, a helyükre illesztheti az új időket, az új nyelvet, az új kapcsolatait. Ha megőrzi a nyelvet, amelyen az első szavakat megtanulta ezen a világon.